

İMAM ŞÂFİİ’NİN ŞÂİRLİĞİ VE ŞİİRLERİNİN BELÂGAT AÇISINDAN TAHLİLİ

Hasan UÇAR (*)

Öz

İmam Şâfî iyi bir fıkıh âlimi olmakla birlikte aynı zamanda iyi bir de şairdir. Şiirlerinde çok sağlam ve net ifadelerle meramını muhatabına aktarmış, verdiği mesajlarla her kesime hitap edebilmiştir. Onun şiirlerinde belâgatın eşsiz örneklerine rastlamak mümkündür. Kullandığı sanatlarda herhangi bir zorlama görülmez. Beyân, meânî ve bedî’ uygulamaları onun güçlü belâgat yeteneğini göstermektedir. Kelimelerinin dizimi ve anlam derinliği ile okuyucusunu içine çeken bir yapıya sahip olan şiirleri ve yansıttığı “sanat toplum içindir” anlayışı onun hem sözel hem anlamsal bütünlüğe verdiği önemin göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Şâir İmam Şâfî, Şiir, Belâgat, Sanatlar.

Poesy of Imam Shafii and Analysis of His Works in Terms of Rhetoric

Abstract

Imam Shafii is a good poet as well as he is a good wise of Islamic law (fiqh). He moves his thoughts to his converser with well supported and clear statements and he can address to all social stratum. It is possible to encounter unique examples of rhetoric in his poems. No difficulty is seen in rhetorics, used by him. Declaration, meaning and stylistic practices show the strength of his rhetoric. His poems, having a structure, attracting reader with its depth of meaning and word syntagm and understanding of “art is for public”, which he reflects show that he pays attention to both linguistic and semantic coherence.

Keywords: Poet Imam Shafii, Poetry, Rhetoric, Arts.

*) Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniv. İslami İlimler Fak. Arap Dili ve Belağatı
(e-posta: hasanucar@aksaray.edu.tr)

Giriş

İmam Şâfiî (ö. 204/820) iyi bir fıkıh âlimi olmakla birlikte iyi bir de şairdir. Arap dili ve edebiyatının pek çok önemli simalarından bu konuda övgüler almıştır. Şiirlerinde farklı konuları amaçladığı çerçevede, çok sağlam ve net ifadelerle muhabatına aktarmış, lafı dolandırmadan verdiği mesajlarla her kesime hitap edebilmiştir.

Çok anlaşılır bir dil kullanan İmam Şâfiî'nin divanı açıkça göstermektedir ki O Arapların kullandığı “en iyi şiir doğrudan en uzak olandır”¹ görüşünü benimsememiştir. Kelimelerinin dizimi ve anlam derinliği ile okuyucusunu içine çeken bir yapıya sahip olan beyitleri, nasihat ve öğüt içeriğiyle “sanatın toplum için” yapılması gerektiğini göstermektedir.

İmam Şâfiî'nin şiirleri, konu çeşitliliği bakımından geniş bir yelpazeye sahip olmakla birlikte yapısal açıdan ve üslup açısından da Cahiliye dönemini aratmayacak bir yeterliliğe sahiptir. Edebî yetkinliğin ve üstün bir zekânın ürünü olan şiirlerinde onun aldığı Kur'an, hadis, dil ve edebiyat eğitiminin etkisi açıkça görülmektedir.²

“Şiir, yüceyi alçaltır; aşağı derecedekini de yüceltir”³ diyen İmam Şâfiî kendi şairliği hakkında,

فلولا الشعر بالعلماء يُزري لكنت اليوم أشعر من لبيد

“Eğer âlimleri küçük düşürmeseydi şiir, ben bu gün olurum Lebîd'den daha şâir” demekte ve bu konudaki maharetini gerçek anlamda kullanmadığıni ifade etmektedir.

İmam Şâfiî, yirmi yıla yakın bir süre bedevi Arapların içinde yaşamış, dil ve edebiyat öğrenmiştir. Bu sayede on bin beyit ezbere bildiği rivayet edilmektedir.⁴ Şairliği ve Arap kültürüne hâkimiyeti de buna dayanmaktadır. Bu konuda kendisi şöyle der: “Huzeyl kabilesinin içinde yaşadım. Onların dilini, şivesini ve âdetlerini öğrendim. Huzeyl kabilesi, en fasih konuşan Arap kabilesiydi. Onlar nereye gitse ben de giderdim. Mekke'ye döntünce de şiir inşad etmeye başladım.”⁵ Nitekim Arap dil biliminin en önde gelen şahsiyetlerinden biri olan el-Esma'î (ö. 216/831) bile “Huzeyl kabilesinin şiirlerini Kureyşli Mu-

1) el-Bagdâdî, Ebu'l-Ferac Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, Kostantiniyye, Matbaatu'l-Cevâib, 1302, s. 19.

2) Bu konuda geniş bilgi için Behcetî, Mucâhid Mustafa, *Dîvanu's-Şâfiî*, Dâru'l-Kalem, Şam, 1999, s. 26.

3) Ebû Nuaym, Abdullah b. İshak el-İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakatu'l-Asfiya*, Beyrut-1967, IX, 124.

4) es-Safedî, Salahaddin, *el-Vafi bi'l-Vefyât*, Şam, 1953, II, 172; Alevan, Numan Şaban, *Kirâetun Belâgîyyetun fî Dîvânî'l-İmâm es-Şâfiî*, Mecelletu'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 2011, XIX, S. 2, s. 923-972, s. 927.

5) ez-Zehabî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn, *Tezkiratu'l-Huffâz*, Haydarabad-1955, I, 361; el-Askalânî, İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, Haydarabad-1326, IX, 25; el-Hamevî, Yakut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, (Thk. İhsan Abbas), Beyrut, Dar'ul-Garbi'l-İslâmî, 1993, V, 2393; İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Mısır, 1358, X, 252.

hammed b. İdris adındaki bir gençten tashih ettim” demektedir.⁶ İmam Şâfî'nin, Harun Reşid'in (ö. 192/809) çocuklarının eğitimine “onlara nezih şiir ve değerli sözleri öğret” şeklindeki tavsiyesi de onun şiire olan bakışına ve öğrenilmesi ve öğretilmesi konusunda gösterilmesi gereken itinaya işaret etmektedir.⁷

İmam Şâfî öz konuşur, muhatabını ve ortamı iyi tuttur ederdi. Fasih konuşan, güçlü ruh hali ve sağlam inanca sahip olan biriydi. Açık seçik bir hitabeti vardı. Bundan dolayı İbn Râheveyh (ö. 238/853) ona “âlimlerin hatibi” adını vermişti.⁸ Nitekim Hasan b. Muhammed ez-Za'ferânî (ö. 259/873) fıkıhla ilgisi bulunmayan bazı insanların sadece İmam Şâfî'nin konuştuğu dile vakıf olmak adına sohbetlerine katıldıklarını ifade etmektedir.⁹

İmam Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) onun belâgatı ile ilgili olarak “o en fasih konuşan insanlardan biriydi” demiştir. Aynı şekilde İmam Malik (ö. 179/795) de onun fesahatini çok beğenirdi.¹⁰ Hatta rivayet edildiğine göre İmam Şâfî belâgata o kadar hâkimdi ki kitaplarını konuştuğu Arapçayla yazmış olsa, pek çok insan onu okuyamaz ve anlayamazdı.¹¹ Bazı edebiyatçılar onun yanına gelir, şiir okurlar, İmam Şâfî de onlara açıklamalarda bulunarak şiirlerdeki anlam derinliklerini izah ederdi.¹² Nitekim İbn Hişâm (ö. 761/1360) gibi dilbilimciler onu bu konuda hüccet kabul etmişlerdir.¹³ Belâgat ilminin en temel sınımlarından olan el-Câhiz (ö. 255/869) da onun hakkında şöyle demektedir: “Meşhurların kitaplarını gözden geçirdim. Şâfî'ninkilerden daha iyisini göremedim. Adeta onun ifadeleri, incileri peş peşe diziyo.” Muberrid (ö. 286/899) ise onun hakkında şöyle der: “Allah Şâfî'ye rahmet etsin. O, insanların en iyi şair ve edebiyatçısı idi.”¹⁴

Bu çalışmada ele alınan İmam Şâfî'nin şiirlerinin aidiyeti kritik edilmemiş, kaynakçada belirtilen adına yazılmış divanlardan seçilmiştir. Ele alınan ve alınmayan bütün şiirlerinde İmam Şâfî'nin o güne kadar adı konmamış olan belâgat uygulamalarının neredeyse hepsine rastlamak mümkündür. Onun kullandığı sanatlarda herhangi bir zorlama görülmez. İfadeleri, belâgatın onun tabiatına uygun bir ifade biçimi olduğunu göstermektedir. Belâgat ilminin üç disiplini olan beyân, meânî ve bedî' ilimlerine dair burada ele alınacak güzel örnekler bunu kanıtlamaktadır.

6) el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn, *Menâkıbu's-Şâfî*, (Thk. Ahmed Sakar), Mısır, Dâru't-Turâs, 1970, II, 44; Ebu'l-Fidâ, İmâduddîn İsmail b. Ali b. Mahmud, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, Kahire, el-Matbaatu'l-Huseyniyye, trs. II, 26; el-Askalânî, *age*, IX, 30.

7) Ebû Nuaym, *age*, IX, 147.

8) eş-Şirbâsî, Ahmed Bişr el-Mureysî, *el-Eimmetu'l-Erbea*, Beyrut, Dâru'l-Cil, tsz. s. 152.

9) el-Beyhakî, *age*, II, 235; el-Hamevî, *age*, V, 2393.

10) Za'bî, Muhammed, *Dîvanu's-Şâfî'i*, Beyrut, Dâru'l-Cil, tsz. s. 12.

11) İbn Kâdî Şuhbe, Ebu's-Sıdk Takıyyuddîn Ebu Bekr b. Ahmed, *Tabakâtu'n-Nuhât ve'l-Lugaviyyîn*, (Thk. Muhsin Gıyâz), Irak, 1974, s. 65.

12) el-Hamevî, *age*, V, 2401.

13) en-Nemrî, İbn Abdilber, *el-İntikâ fî Fedâili's-Selâse*, Mısır, Mektebetu Kuds, 1350, s. 92.

14) el-Beyhakî, *age*, s. 260, 279; Muhammed Za'bî, *age*, s. 12.

1. İmam Şâfiî'nin Şiirlerinin Meânî Açısından Tahlili

İmam Şâfiî'nin şiirleri, sözcüklerin anlama uygunluğunu, sözü hatalardan korumak için yerinde olma (muktezâ-ı hâle uygunluk) şartlarını, sözü duruma ve yere göre uyarlama ilkelerini inceleyen ilim dalı olan meânî¹⁵ ilmi açısından incelendiğinde ifadeye zenginlik kazandıran bütün üslupların kullanıldığı görülmektedir.

1.1. Haber ve İnşâ

Söz sahibinin sözünde doğrudur veya yalancıdır diyebileceğimiz ifadelerine *haber* denir.¹⁶ İmam Şâfiî'nin *إن الفقيه بفعله إن الفقيه هو* “Gerçek fakih davranışlarıyla fakih-tir” ifadesi, bir fakihi en veciz şekilde tanımlayan güzel bir haber cümlesidir. Tekrar eden kelime, pekiştirme edatı, harfi cerr ve cümlelerin iki unsuru arasında kullanılan zamir, verilmek istenen anlamın gücünü nihaî noktaya taşımıştır.

Haber cümleleri muhatapın içinde bulunduğu duruma göre şekillenir. Şayet muhatap ifadenin doğruluğu veya yanlışlığı hakkında bilgi sahibi değilse, cümleyi herhangi bir tekit unsuru olmadan kullanmak mümkündür. Bu tür ifadelere “ibtidâî haber” denir. Örneğin,

وأرض الله واسعة ولكن إذا نزل القضا ضاق الفضاء

“Allah’ın arzı geniştir ama başa gelince kaza dar gelir feza”beytinde Allah’ın arzının geniş olduğu ifadesinde herhangi bir tekit unsuruna ihtiyaç yoktur. Zira yeryüzünün genişliği ayan beyan ortadadır ve ifadenin sadeliği bu cümleye güç kazandırmıştır.

Şâyet muhatap söylenilen konusunda mütereddit ise pekiştireç bir unsur ile inkâr konumunda ise birden fazla te’kid unsuru ile ifade edilir. İkincisine “talebî haber”, diğerine ise “inkârî haber” denir.¹⁷ Nitekim,

ولا تُر للأعداء قط ذلاً فإن شماتة الأعداء بلاء

“Düşmanlara asla zelil görünme, beladır düşmanlardan bir küçümseme” ifadesinde düşmanın istihzasının büyük bir bela olduğu *إن* ile tekit edilmiştir. Burada bir pekiştirene ihtiyaç duyulmuşken, hastalığında kendisini ziyaret etmeyenler için İmam Şâfiî tekid unsurunu artırarak bu insanları,

إني صحبت الناس ما لهم عدد وكنت أحسب أني قد ملأت يدي

15) et-Teftâzânî, Sa’duddîn Mes’ûd b. ‘Ömer, *Şerhu’l-Muhtasar ‘alâ Telhîsi’l-Miftâh li’l-Hatîb el-Kazvîni fi’l-Me’ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî*, Mektebetu’s-Sahâbe, Gaziantep trs. I, 34; el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, *el-Belâgatü’l-‘Arabîyyetu Ususuhâ ve ‘Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, Şam, Dâru’l-Kalem, Beyrut, ed-Dâru’ş-Şâmiyye, 1996, I, 138; Durmuş, İsmail, “Meânî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, 205.

16) et-Teftâzânî, *Şerhu’l-Muhtasar*, I, 36; Tefvîk el-Fîl, *Dirâse fî İlmi’l-Me’ânî*, Kahire, Mektebetu’l-Âdâb, 1991, s. 13.

17) et-Teftâzânî, *Şerhu’l-Muhtasar*, I, 43; Nahle, Mahmud Ahmed, *İlmu’l-Me’ânî*, Beyrut, Dâru’l-‘Ulumi’l-‘Arabîyye, 1990, s. 43.

“Arkadaş ettim kendime sayısız insanı, zannettim doldurmuştum avuçlarımı” ifadele-riyle tanımlamış إن ve قد pekiştirme edatlarını da birlikte kullanmıştır.

İmam Şâfi haber cümlelerini bunların dışında pek çok amaç için de kullanmıştır:

أصبحت مطرحة في معشر جهلوا حق الأديب فباعوا الرأس بالذنب

والناس يجمعهم شمل وبينهم في العقل فرق وفي الآداب والحسب

“Düştüm bir topluluğun içine,

Şairin kıymetinden gafil,

Kafayı kuyruk karşılığında satan.

Farklı olsa da insanlar akıl, terbiye ve değerde,

Bir araya gelirler birlik ve beraberlikte.”

Bu beyitlerdeki kullanılan haber kipinin temel gayesi ise üzüntüyü dile getirmek (te-hassür) ve irşaddir.

Meânî ilminde söz sahibinin doğruluğu veya yalancılığı konusunda herhangi bir yar-gıya varamadığımız ifadelerine ise *inşâ* denir.¹⁸ Örneğin, ربك من لطف ربك “Rabbi-nin lütfünden asla ümidini kesme” ifadesi inşâ bir yapıdır. Bir şeyin talep edildiği cüm-lelere “talebî inşâ” bu durumda olmayanlara da “gayr-ı talebî inşâ” denir.¹⁹ Talebî inşâ cümleleri emir, nehiy, istifhâm, temennî ve nidâ olmak üzere beşe ayrılırlar Örneğin,

وإن ضاق رزق اليوم فاصبر إلى غد عسى نكبات الدهر عنك تزول

“Bugünün azığı tükendiyse sabret yarına dek, umulur ki zamanın sıkıntıları seni terk edecek” beytinin ikinci mısrası temenni bildiren gayr-ı talebî inşâ cümledir.

Talebî inşâ cümleleri asıl anlamlarının dışında farklı anlamlar da yüklenebilirler. Ni-tekim İmam Şâfi bu yapıları yönlendirme, tevbîh, takrîr, teaccub, irşad ve nasihat gibi amaçlarda kullanmıştır.

Emir ve Nehiy:

“Üstünlük hasebiyle bir işin yapılmasını veya yapılmamasını istemek” şeklinde tarif edilen emir ve nehiy, İmam Şâfi’nin divanının ilk iki beytinde irşad ve nasihat amaçlı kullanımlarda görülmektedir.

دع الأيام تفعل ما تشاء وطب نفسا إذا حكم القضاء

ولا تجزع لحادثة الليالي فما لحواذث الدنيا بقاء

18) et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Muhtasar*, I, 36; Tefvîk el-Fil, *age*, s. 13.

19) et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Muhtasar*, I, 40, 41; Nahle, *age*, s. 41.

“Bırak günler yapsın dilediğini, kader başa gelince sen ferah tut kendini. Üzülme hadiselerine zamanın, zira kalıcı değildir sorunları dünyanın.”

İmam Şâfiî'nin divanında emir ve nehyin belâğî anlamlara taşındığı pek çok ifade görülür. “Korkulara karşı metanetli bir adam ol” “Cömert davranarak günahlarını ört” “Düşmanlara asla zillet gösterme” “Yeryüzünde gururlanarak yürüme” gibi emir ve nehyin kullanıldığı ifadelerde hayat tecrübesinden kaynaklanan bir “tavsiye”, Kur’ân ve sünnet kaynaklı bir “irşâd” ve toplumun öncülerinden olmanın yüklediği misyonun gereği olan bir “yönlendirme” söz konusudur.

Nida:

يا واعظ الناس عما أنت فاعله يا من يعد عليه العمر بالنفس

“Ey yaptığı şeyi başkalarına yasaklayan öğütçü! Ey ömrü aldığı nefeslerle sayılı olan zat!” beytinde ise aslında nida üslubu kinama ve teaccüp içerikli bir yapıda kullanılmıştır.

İstifham:

أأنعم عيشا بعد ما حل عارضي طلائع شيب ليس يغني خضابها

“Yaşlılık belirtileri düştükten sonra şakaklarıma,
Fayda sağlamadığımda boyama,
Mutlu olur muyum yaşamımla?”

İmam Şâfiî'ye ait bu soru cümlesi de hakiki anlamı dışında kullanılmış ve bu istifhamla aslında “nefiy” ve “takrîr” kastedilmiştir.

1.2. Zikr ve Hazf

Muhataba bilgi vermek için hükümde bulunan manaya hangi lafız delâlet ederse o lafzı zikretmek; manası cümlenin gelişinden anlaşılan diğer lafızları ise cümleden çıkarmaktır.²⁰

ولا حزن يدوم ولا سرور ولا يؤس عليك ولا رخاء

“Ne üzüntü bakidir ne sevinç ... Ne darlık sana ne de bolluk...”

İmam Şâfiî bu beyitte لا رخاء'den sonra tekrar etmesi gereken عليك'yi hazf etmiştir. İfadeyi uzatmamayı ve muhatabı zinde tutmayı amaçlayan bu tür kullanımlar okuyucuyu metne bağlamakta ve sıkılmayı önlemektedir.

1.3. Takdîm ve Te'hîr

Cümle içerisinde belli sebeplerle bir kelimenin diğerlerinden önce veya sonra gelmesidir.²¹

20) 'Atîk, Abdulazîz, 'İlmu'l-Me'ânî, Beyrut, Daru'n-Nehzati'l-'Arabiyye, 1985, s. 19-23; Bolelli, Nusreddin, Belâgat (Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri) Arap Edebiyatı, İstanbul, İfav yay., 2006, s. 299.

21) el-Hulâyle Muhammed Halil, el-Mustalahu'l-Belâğî, Ürdün, 'Âlemu'l-Kutubi'l-Hadîs, 2006, s. 109-111.

وكن رجلا على الأهوال جلدا وشيمتك السماحة والوفاء

“Metanetli bir adam ol korkular karşısında, (yer etsin) mizacında cömertlik ve vefa.”

Bu beyitte aslında على الأهوال kısmı جلدا'den sonra gelmeliydi. Fakat metanetli olunması istenilen ve dirençli olunması gereken korkuların tehlikeli boyutlarına işaretlerle على الأهوال öne alınmıştır.

ورزقك ليس ينقصه التأني وليس يزيد في الرزق العناء

“Rızkını azaltmaz ağırdan alma, artıracak da değildiğin cefa.”

Bu beyitte de iki yerde bulunan ليس aslında isim cümlesinin başına gelir ve كان gibi amel eder. Fakat rızık konusunda takdir edilenin değişmeyeceğini vurgulamak üzere العناء ve التأني kelimeleri te'hîr edilmiştir.²²

1.4. Kasr:

Kasr bir kelimeyi özel bir tarzda başka bir şeye tahsis etmektir. ما، بل، إلا، لكن، إنما، ve لا ile yapılabileceği gibi takdîm ile de yapılabilir.²³ Örneğin,

وفي السماء نجوم لا عداد لها وليس يُكسَفُ إلا الشمس والقمر

“Gökyüzünde sayısız yıldız vardır ama sadece güneş ve ayda olur tutulma” beytinde güneş ve ayın tutulması إلا ile kasredilmiştir.

1.5. İcâz-İtnâb-Musâvât

İcâz: Az kelimeyle çok manayı açık ve net olarak ifade etmek demektir.²⁴ Musâvât ise bir manayı kendisine eşit miktarda kelime ile anlatmaktır. İmam Şâfî'nin رأس الغنى "Kanaat zenginliğin temelidir" ifadesi bir icaz örneği iken,

إني أحبي عدوي عند رؤيته لأدفع الشر عني بالتحيات

“Gördüğümde düşmanımı karşılarım selamla, korumak için kendimi şerrinden selamla” beyti ise musâvât için güzel bir örnektir.

İtnâb ise, “bir maksadı herhangi bir fayda için alışılagelmiş ifadeden fazlasıyla açıklamak” demektir.²⁵

22) Alevan, *agm*, s. 936.

23) et-Teftâzânî, Şerhu'l-Muhtasar, I, 271-280; Tevfik el-Fil, *age*, s. 241-251.

24) et-Teftâzânî, Şerhu'l-Muhtasar, I, 271-280; Nahle, *age*, s. 161; Bolelli, *age*, s. 279.

25) et-Teftâzânî, Şerhu'l-Muhtasar, I, 271-280; 'Atfık, *age*, s. 19-23.

ارحل بنفسك من أرض تضام بما ولا تكن من فراق الأهل في حرق
 فالعنبر الخام روث في موطنه وفي التغرب محمول على العنق
 والكحل نوع من الأحجار تنظره في أرضه وهو مرمى على الطرق
 لما تغرب حاز الفضل أجمعه فصار يحمل بين الجفن والحدق

“Haksızlığa uğradığın topraklarda durma, çık sefere,

Aile hasretiyle düşme ayrılık ateşine.

İşlenmemiş miski anber tezektir vatanında,

Taşınır boyunlarda gurbet diyarlarında.

Yollara atılmış gördüğün sürme bir taşır kaynağında,

Sılada kazanır saygınlığını taşınırken göz kapaklarında” ifadelerinde aslında sefere çıkmanın faydası ile ilgili ifadeler uzatılarak itnâb yapılmıştır.²⁶

İmam Şâfiî'nin sözü uzatırken kullandığı sanatlar ve verdiği örnekler gurbetle ilgili yargısını güçlendirmektedir. Buradaki ve meânî ilmüne dair bütün üslupları kullanmadaki hâkimiyeti onun şiirlerindeki belâgatın gücünü açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca söz dizimi, yapısal uyum ve şiirlerindeki hazf, kasr, takdim vb. unsurlar onun güçlü belâgat yeteneğinin bir ürünüdür.

2. İmam Şâfiî'nin Şiirlerinin Beyân Açısından Tahlîli

Beyan, kelimeleri veya kelimeler arası ilişkiyi hakiki anlamları dışında duygu ve düşünceleri daha etkin kılacak farklı söz ve üslûplarla ifade etme usul ve kaidelerini inceleyen ilimdir. İmam Şâfiî'nin şiirleri bu bağlamda ele alındığında onun ifadenin gücüne güç katan unsurları kullanma ve kelimeyi hakikat dışı anlamlara taşıma konusunda tam bir yetkinliğe sahip olduğu görülecektir.

2.1. Teşbih

Bir şeyin bir amaç için başka bir şeye benzetilmesi demek olan teşbih, benzeyen, benzetilen, benzetme yönü ve edatı olmak üzere dört unsurdan meydana gelir. Her teşbihte bu dört unsur bir arada bulunmayabilir. Teşbih,²⁷ benzetme edatının cümlede varlığı ve yokluğuna göre mürsel ve müekked, benzetme yönünün varlığı ve yokluğuna göre ise mufassal ve mücmel olarak isimlendirilmiştir. İmam Şâfiî'nin Hz. Hüseyin'i “günahsız

26) Alevan, *agm*, s. 948.

27) Teşbih ve çeşitleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. el-Curcânî, Abdu'l-Kâhir, *Esrâru'l-Belâga fî 'İlmi'l-Beyân*, (Thk. Muhammed el-İskenderânî, M. Mes'ûd) Beyrût, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2005, s. 50-53, 72-82, 163-170; et-Teftâzânî, Şerhu'l-Muhtasar, II, 10-30; Fazl Hasan Abbas, *el-Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ, 'İlmu'l-Beyân ve'l-Bedî'*, Amman, Dâru'l-Furkân, 2007, 18-42.

bir kurban”a benzettiği *جرم بلا ذبيح* ifadesinde olduğu gibi²⁸ cümlede her ikisi de zikredilmemişse buna belîğ teşbih denmektedir. Örneğin,

سهام الليل لا تخطي لها أمد، ولأمد انقضاء

“İskalamaz gecenin okları, kısa da olsa vardır menzilleri” beytinde dua, gecenin oklarına benzetilmiştir. Burada benzetme edatı olmadığı için müekked, duanın hedefini şaşmaması yönüyle oka benzetilmesinde ise mufassal teşbih söz konusudur. Yine,

والتبرُّ كالتُّرب مُلقى في أماكنه والعود في أرضه نوع من الحطب

“Altın değersizdir yerinde, yerlere serilmiş toprak gibi; Ödağacı da yurdunda bir odun çeşidi” beytinde altın madeni, toprağa benzetilmiştir. Burada da benzetme edatı zikredildiği için mürsel, benzetme yönü zikredilmediği için mücmel teşbih vardır. En üstün teşbih ise belîğ teşbihtir. Dünyanın bir leşe benzetildiği şu beyitte olduğu gibi,

وما هي إلا جيفة مستحيلة عليها كلاب همهن اجتذباها

“Ancak bir leştir dünya, lime lime edilen,

Üzerindeki köpeklerin gayelerince didiklenen.”

Ayrıca teşbih sanatında benzetme yönü üstü kapalı olarak ifade edilmişse zımnî teşbih, birkaç unsurdan oluşuyorsa temsîlî teşbih, benzetme yönünün daha belirgin olduğunu gösterme amacıyla benzeyenin benzetilen yapılması ise maktûb teşbih olarak isimlendirilmiştir.

Temsîlî Teşbih:

والناس يجمعهم شمل وبينهم في العقل فرق وفي الآداب والحسب

كمثل ما الذهب الإبريز يشركه في لونه الصفر والتفضيل للذهب

Farklı olsa da insanlar akıl, terbiye ve değerde,

Bir araya gelirler birlik ve beraberlikte.

Tıpkı tunça kıyasla saf altın gibi,

Aynı olsa da renkleri (barizdir) altının değeri.”

Bu beyitlerde tek bir benzetme yoktur. Rengi aynı olmasına rağmen nasıl ki madenler arasında fark vardır. Aynı milletten olan insanlar arasında da asalet, karakter, akıl, mantık vb. konularda farklılıklar vardır. Nitekim madenlerin değerleri farklı olduğu gibi farklı ayarda altınların da kıymetleri birbiriyle aynı değildir. Dolayısıyla burada tek yönlü değil, birçok unsurdan oluşan bir benzetme vardır.

28) el-Mistâvî, Abdurrahman, *Dîvânu'l-İmâmi's-Şâfî*, Beyrut, Dâru'l-Meârif, 2005, s. 24.

Zımnî Teşbih:

تبغي النجاة ولم تسلك طريقها إن السفينة لا تجري على اليبس

“Kurtuluş arıyorsun girmeden yoluna, hâlbuki yol almaz gemi karada”

Bu beyitte aslında kapalı bir şekilde kurtuluşu isteyen fakat kurtuluş yollarını aramayan insan, karada yüzmesi imkânsız olan gemiye benzetilmiştir. Dolayısıyla zımnî bir teşbih söz konusudur.

2.2. İstiâre

Teşbihin iki temel unsurundan benzeyenin hafzedilmesine açık istiare, benzetilenin hafzedilmesine ve ilgili herhangi bir şeyle işaretle bulunulmasına ise kapalı istiare denilmiştir. İstiare yapılan lafız müştak (türetilmiş) ise buna tebeyye, değilse asliyye denir. Ayrıca müşebbeh ve müşebbeh bih’in ilgili unsurlarının söylenip söylenmemesine göre istiare, mutlak, mürâşşah ve mücerred olmak üzere üçe ayrılır. Teşbihte benzetilenin mülaimi varsa bu durumda istiare mürâşşah, benzeyenin mülaimi varsa mücerred, her ikisinin mülaimi de yoksa mutlak istiare olur.

تستر بالسخاء فكل عيب يغطيه - كما قيل - السخاء

“Cömertlik (elbisesini) örtün. -denildiği üzere- cömertlikher kusuru örter.”

Bu beyitte cömertlik herhangi bir örtünmeye benzetilmiş ve benzetilen hafzedilerek ona ait olan bir unsur olan تستر fiili zikredilmiştir. Dolayısıyla burada kapalı istiare söz konusudur. Benzetmenin varlığını gösteren تستر fiili müştak bir kelime olduğu için istiare-i tebeyye, ifadede benzetilenin mülâimi (ilgili bir lafzı) zikredilmesi dolayısıyla da mürâşşah istiare söz konusudur.

تَرَلَزَلَتِ الدُّنْيَا لآلِ مُحَمَّدٍ وَكَادَتْ هُمْ صُمَّ الْجِبَالِ تَدُوبُ
وَعَارَتْ بُحُومٌ وَأَقْشَعَرَّتْ كَوَاكِبُ وَهَتَّكَ أَسْتَارٌ وَشَقَّ جُيُوبُ

Âli Muhammed için sarsılır dünya,
Neredeyse erir yalçın dağlar,
Batar yıldızlar tir tir titrerler,
Parçalanır peçeler dağlanır sineler.”²⁹

Bu iki beyin ilkinde (dağların) sertliği insanın sağlığına, ikincisinde ise (yıldızların) kayması insanın titremesine benzetilmiştir. Fakat benzeyen öğeler hafzedilerek karineleri olan الْجِبَالِ ve أَقْشَعَرَّتْ kelimeleri zikredilmiştir. Dolayısıyla her ikisinde de açık istiare olmakla birlikte ilkinde istiare câmid bir kelimedede bulunduğu için asliyye, ikincisinde ise müştak bir kelimedede olduğu için tebeyye vardır.³⁰

29) el-Mistâvî, *age*, s. 24.

30) Benzer güzel bir örnek için bkz. وَأَظْلَمَ لَيْلِي إِذْ أَضَاءَ شَهَابُهَا حَبِيبٌ نَارَ نَفْسِي بِاشْتِعَالِ مِفَارِقِي

Bir kelimenin hakikî anlamı dışında kullanılması, istiâredeki şekliyle iki anlam arasındaki benzerlikten kaynaklanacağı gibi mecâz-ı mürselde olduğu gibi başka ilgililerle de olabilir.

Mecâz-ı Mürsel:

Mecâz-ı mürsel'in ilgileri (alaka) şunlardır: Cüziyyet, külliyyet, müsebbebiyet, sebebiyyet, hâliyyet, mahalliyyet, mastariyyet vb. Bunlarda iki kelime arasındaki müşabehet de olduğu gibi tam bir ilgi bulunmaz.³¹

Örneğin,

واغسل يديك من الزمان وأهله واحذر مودتهم تمل من خيره

“Elini zamane ve insanın (kirinden) yıka, korun sevgilerinden ki ulaş hayrına” beytinde elin yıkanması ile kastedilen sadece el değil zamanın fitne ve fücüründen uzak durmaktır. Dolayısıyla burada cüziyyet alâkası ile yapılmış bir mürsel mecaz söz konusudur. Tıpkı şu ifadedeki gibi:

أرى الغر في الدنيا إذا كان فاضلا ترقي على رؤوس الرجال ويخطب

“Gördüm aldatmayı dünyada, (önce) iyiydi,

Geçti insanların başına, sesi yükseldi.”

Mahalliyyet ilgisi ile yapılan mürsel mecaz için ise şu beyitler güzel bir örnek teşkil eder.

أكرم بمجلس فتية ربحانهم ورق السدور³²

“Ne saygındır gençlerin meclisi,

Sedir yaprağındandır tütsüleri” beytinde aslında saygınlık meclisteki bireylerdedir. Mahalliyyet alâkasıyla mecaz yapılmıştır.

Mecâz-ı Aklî:

Bir fiili veya fiil manasına gelen ismi bir ilgi sebebiyle failinden başkasına isnâd etmektir. Bu durumda fiilin kendi failine isnadına engel olan bir karine bulunmalıdır.

دع الأيام تفعل ما تشاء وطب نفسا إذا حكم القضاء

“Bırak günler yapsın dilediğini, başa gelince kader sen ferah tut kendini.” Bu beyitte dilediğini yapacak olan bizzat “günler”in kendisi değildir fakat yaşananların bahsedilen günler içerisinde gerçekleşmesi ilgisi sebebiyle eylem, gerçek failine isnad edilmemiştir. Tıpkı haber getirme eyleminin faili olan دهر kelimesi gibi:

ولا تولين الناس إلا تحملا نبا بك دهر أو جفاك خليل

31) Bu konularla ilgili geniş bilgi için bkz. el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâga*, s. 31-35, 187-190; 258-285; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Muhtasar*, II, 63-80; Fazl Hasan Abbas, *age*, s. 133-166.

32) Behcetî, *age*, s. 60.

“Dost edinme, sadece (her şey) güzelken (yanında) olanları
(Kim bilir?) ne haberler getirir zaman, ne cefalar çektirir dostları”

Kinâye:

Gerçek manasını düşünmeye engel olacak bir karîne bulunmamak şartıyla bir sözü başka bir manada kullanmak demektir. Örneğin bir kişinin hırsız olduğunu ifade eden “eli uzun” nitelemesi kinayeli bir cümledir. Hakîkî anlamı dışında kullanıldığı kesin olan bu terkinin gerçek anlamı da haiz olması ifadeden vareste değildir.³³ Kinaye, sıfatın bizzat kendisinin kastedilmesiyle yapıldığı gibi, her hangi bir sıfat zikredilerek açıklanmayan bir mevsuftan da yapılabilir. Sıfat ve mevsuf zikredildiği halde aralarındaki bağın kinaye yoluyla ifade edilmesi de mümkündür. Örneğin,

أيا بومة قد عشتت فوق هامتي على الرغم مني حين طار غرابها

“Ey kargalar uçtuğunda bana rağmen başımın üzerinde otlayan baykuş...” beytindeki baykuş ihtiyarlıktan, karga ise gençlikten kinayedir.

وجربت أبناء الزمان فلم أجد سوى غادر والغدر ملئ ثيابه

“Günümüz insanlarını hep denedim.

Bulamadım vefasız olmayan birini,

Zira ihanet doldurur elbisesini.”

Bu beyitte de sıfat ve mevsuf açıkça belirtildiği halde aralarındaki bağ, kinaye olan “elbisesi dolusunca” ifadesindeki nispetle yapılmıştır.

İmam Şâfi’î’nin şiirleri beyan ilmi açısından değerlendirildiği zaman da görüldüğü gibi az sayılamayacak miktarda sanatla karşılaşılmaktadır. Burada benzetme, mecaz ve kinayeden verilen örneklerden çok daha fazlasını divanında bulmak mümkündür. İmam Şâfi’î spontane bir anlatımı değil, muhatabı canlı tutan, şiirsel zevki ön plana çıkaran, ka-fiye dikkate alan, monotonluktan uzak bir şiir anlayışını tercih etmiştir.

3. İmam Şâfi’î’nin Şiirlerinin Bedî’ Açısından Tahlîli

Edebî sanatlarla örülüp ifadenin lafız bakımından kusursuz, mânâ bakımından makul ve aynı zamanda bir ahenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen ilme bedî’ denmektedir.³⁴ Bu uyum ve ahengin kelimelerde olması *el-muhassinâtu-lafziyye*, (sözel bedî’ sanatları) anlamda olması ise *el-muhassinâtu’l-ma’neviyye* (anlamsal bedî’ sanatları) olarak isimlendirilmektedir. İmam Şâfi’î’nin şiirleri bu açıdan incelendiğinde pek çok örnekle karşılaşmak mümkündür.

33) Geniş bilgi için bkz. et-Teftâzânî, *Şerhu’l-Muhtasar*, II, 123-130; Fazl Hasan Abbas, *age*, 247-256; Hacımuftüoğlu, Nasrullah, “Beyân”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, VI, 22.

34) Matlûb, Ahmed, *Mu’cemu’l-Mustlahâti’l-Belâğîyyeti ve Tetavvuruha*, Beyrut, Mektebetu Lubnân, 1996, s. 222; Hacımuftüoğlu, Nasrullah, “Bedî’”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, V, 321.

3.1. Sözel Bedî' Sanatları

3.1.1. Cinas: Manaları farklı ancak telaffuz bakımından birbirine benzeyen iki veya daha fazla kelimenin birlikte kullanılmasıdır.

Cinas, tam ve eksik olmak üzere iki kısma ayrılır. Örneğin,

فِ بِالْحَقِّ لِذِي الْحَقِّ إِذَا حَقَّ لَهُ الْحَقُّ
فَلَا خَيْرَ مِنْ يَنْكُرُ ذَا حَقِّ لَهُ الْحَقُّ

“Haklı olduğu hak olduğunda haklıya hakkıyla ver hakkını

Zira hayır yoktur inkâr edende haklının hakkını”³⁵ beytinde sayı ve düzen yönünden aynı kelimeler tam cinası meydana getirmişlerken,³⁶

والتَّبَرُّ كالتُّرْبِ مُلْقَى فِي أَمَاكِنِهِ وَالْعُودُ فِي أَرْضِهِ نَوْعٌ مِنَ الْحَطَبِ

“Tıpkı tunça kıyasla saf altın gibi,

Aynı olsa da renkleri (barizdir) altının değeri” beytinde ise التَّبَرُّ ve التُّرْبُ kelimeleri arasındaki tam uyumun bozulması ile eksik cinas oluşmuştur.

3.1.2. Tekrar: Bir kelimenin övme korkutma veya herhangi bir amaçla lafzen veya manen vurgulanarak rastgele veya kasıtlı olarak tekrar edilmesidir.³⁷

إِنَّ الْفَقِيهَ هُوَ الْفَقِيهَ بِفَعْلِهِ لَيْسَ الْفَقِيهَ بِنَطْقِهِ وَمَقَالِهِ
وَكَذَا الرَّئِيسَ هُوَ الرَّئِيسَ بِخَلْقِهِ لَيْسَ الرَّئِيسَ بِقَوْمِهِ وَرَجَالِهِ
وَكَذَا الْغَنِيَّ هُوَ الْغَنِيَّ بِجَالِهِ لَيْسَ الْغَنِيَّ بِمَلِكِهِ وَبِمَالِهِ

“Gerçek fakih fakihtir davranışıyla, ne sözüyle ne lafıyla,

Lider de liderdir yaratılıştan, ne ırkıyla ne tayfasıyla,

Zenginlik de böyle, zira gerçek zenginlik hal iledir, ne mülkle ne de malla.”

İmam Şâfî bu beyitlerde الْفَقِيهَ, الرَّئِيسَ ve الْغَنِيَّ kelimelerini vurgu amacıyla tekrar etmiştir.³⁸

35) Behcetî, *age*, s. 80.

36) Geniş bilgi için bkz. el-Medenî, Ali Sadruddîn Ma'sûm, *Envâru'r-Rabi' fî Envâ'i'l-Bedî'*, (Thk. Şakir Hâdî Şukr) Necef, Matba'atu'n-Nu'mân, 1969, I, 130-193.

37) Tabane, Bedevî Ahmed, *Mu'cemu'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, Cidde, Dâru'l-Menâre, Riyad, Dâru'r-Rifâ'î, 1988, s. 573.

38) Numan Şaban, *agm*, s. 957.

3.1.3. Tevşî‘:

Mısra başındaki bir tesniyeyi biri diğerine atfedilen iki isimle açıklamaktır.³⁹

الدهر يومان : ذا أمن وذا خطر والعيش عيشان: ذا صفو وذا كدر

“Ya güvenli ya tehlikeli iki gündür zaman,

İki çeşittir hayat ya saf, ya da toz duman.”

3.1.4. Tıbak:

“İki zıt manayı bir arada kullanmak” demektir.⁴⁰ Aralarında olumluluk-olumsuzluk ilişkisi bulunmaksızın iki karşıt lafzın birlikte zikredilmesine îcâbî tıbak; aralarında olumluluk olumsuzluk ilişkisi bulunan kelimelerin birlikte zikredilmesine ise selbî tıbak denir.

رام نفعاً فضر من غير قصد ومن البر ما يكون عقوقاً

“Yararlı olmak istedi, zarar verdi bilmeden,

Zaten isyan olmayan her şey sayılır iyilikten.”

Beyitteki “fayda” ve “zarar” kelimeleri arasında îcâbî tıbak vardır. İmam Şâfiî bunun dışında şiirlerinde nur-karanlık, cömertlik-cimrilik, üzüntü-mutluluk, darlık-bolluk, övme-yerme, öncekiler-sonrakiler, helal-haram, kolaylık-zorluk gibi aralarında tezatlık bulunan kelimeleri kullanarak ifadeye güç kazandırmıştır.

إني رأيت ركود الماء يفسده إن ساح طاب وإن لم يجر لم يطب

“Gördüm ki suyu,durgunluğu bozmakta,

Temizlenir akarsa, akmadığında kokuşmakta” beytinde ise طاب ve لم يطب kelimeleri arasında selbi tıbak vardır.

3.1.5. Mukabele:

Bir ifadeye iki veya daha fazla manayı bir araya getirdikten sonra sırasıyla her birinin karşıtını yahut ilgisini zikretmektir.”⁴¹

وَأَشْرَافَ قَوْمٍ مَا يَنَالُونَ قُوَّتَهُمْ وَقَوْمًا لِمَا تَأْكُلُ الْمَنِّ وَالسَّلْوَى

“Azık bulamazken bir toplumun eşrafı,

39) Numan Şaban, *agm*, s. 954.

40) el-‘Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdillâh b. Sehl, *Kitâbu’s-Sinâ’ateyn*, Beyrut, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, 2006, s. 276; es-Sekkâkî, Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, (Nşr. Nâîm Zerzûr), Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-Hilmiyye, 1987, s. 424.

41) İbnu’r-Reşîk, Ebû Ali el-Hasan el-Kayravânî el-Ezdî, *el-‘Umde fî Mehâsini’s-Şi‘r ve Âdâbihî ve Nak-dih*, (Thk. Muhammed ‘Abdu’l-Mun‘im Hafâcî) Beyrut, 1980, s. 590; es-Sekkâkî, *age*, s. 424; İbn Ebi’l-İsba‘ el-Mısırî, *Tahrîru’t-Tahbîr*, (Thk. Hıfînî Muhammed Şeref) Kahire, Dâru’t-Te‘âvun, 1995, s. 179.

Alçak toplumlar yerler bildircin etiyle kudret helvası.” Bu beyitte “bir toplumun şerefleri insanları” ve “yiyecek bulamamaları” öğelerine, “alçak insanlar” ve “yedekleriyle” mukabele edilmiştir.

3.1.6. Reddu'l-acûz ale's-sadr:

“Sözün baş kısmındaki bir kelimenin sonunda tekrar edilmesi” anlamında kullanılan reddu'l-acûz ale's-sadr terimi aslında cinas ve tasrî' ile yakından ilgilidir. Beytin birinci ve ikinci mısralarının başı, ortası ve sonunda bir kelimenin tekrarı ile oluşan bu sanatın alt türleri belâgat kitaplarında on altıya kadar çıkarılmaktadır.⁴² Örneğin,

إذا احتجب الناس عن سائل فما دون سائل ربي حجاب

“İnsanlar gizleniyor isteyen birinden,

Hâlbuki başkasına örtü yoktur rabbimden isteyenenden” beytinin ilk mısrasında (sadr) geçen احتجب fiili, ikinci mısrasında (acûz) aynı kökten gelen حجاب kelimesiyle tekrar edilmiştir.

3.1.7. Tasrî' ve Tersî'

Tasrî' şiirde beytin her iki mısrasının kafiyeli olması anlamına gelmektedir. Sadr denilen ilk mısranın sonu ile acûz denilen ikinci mısranın sonu arasındaki kafiyenin vezin, i'rab ve anlam bütünlüğü açısından uygunluk arz etmesi veya aynı lafzın tekrar edilmesi bu sanata güç kazandırmaktadır.⁴³

Tersî' ise bir şiirdeki beytin kelimelerinin bölümlere ayrılmış olması ve her kelimeye vezin ve revî bakımından uygun başka bir kelimenin bulunması demektir.⁴⁴ Aşağıdaki dizeler bu sanatların en güzel örnekleridir.

لقع ضرس، وضرب حبس	ونزع نفس، ورد أمس
وقر برد، وقود فرد	ودبغ جلد بغير شمس
وأكل ضب، وصيد دب	وصرف حب بأرض خرس
ونفخ نار، وحمل عار	وبيع دار بربع فلس
وبيع خف، وعدم ألف	وضرب ألف بجبل قلس
أهون من وقفة الحر	يرجو نوالا بباب نحس

42) Durmuş, İsmail, “Reddü'l-acûz ale's-sadr”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XL, 521, 522.

43) Öznurhan, Hâlim, “Tasrî'”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XL, 130, 131.

44) el-Halebî, Necmuddîn Ahmed b. İsmail, *Cevheru'l-Kenz*, (Thk. Muhammed Zeglûl Selâm), İskenderiye, Munşe'etu'l-Me'ârif, trs. s. 254.

“Diş sökmek, mahpusu dövmek, can vermek, düntü geri getirmek;
Şiddetli kış, kıyasla adam öldürmek, güneşsiz bir havada deriyi tabaklamak,
Keler yemek, ayı avlamak, çorak araziye tohum saçmak,
Ateşi üfleme, utanç lekeli taşımak, çeyrek kuruşa ev satmak,
Çarık satmak, dostsuz kalmak, urganla dostuna vurmak (eşini dövmek),
Hür bir kişinin, bahtsız birinin kapısı önünde hediye umarak beklemesinden daha iyidir.”

3.1.8. Tevşîh, İrsâd, Teshîm

Tevşîh, “sözün baş kısmının anlam bakımından sonuna delâlet etmesi”⁴⁵ şeklinde tanımlanmaktadır. Aslında tevşîh ile el-Kazvînî (ö.739/1338) ve şârihlerinin tercih ettikleri irsâd terimi⁴⁶ veya Ebû Hilâl el-‘Askerî’nin (ö.395/1004) tebyîn kelimesinin daha uygun olduğunu ifade ettiği⁴⁷ “beytin baş kısmından ifadenin akışı sayesinde kâfiyenin bilinebilmesi”⁴⁸ şeklinde tanımlanan teshîm arasında çok fark yoktur.⁴⁹ Farklı kelimeler kullanılmış olsa da bu sanat, “kelimenin anlamının bilinmesi dolayısıyla aynı anlamda olacağı için sonunun kafiyesinin de bilineceği”⁵⁰ anlamına gelmektedir. Örneğin İmam Şâfi’nin,

كمثل ما الذهب الإبريز يشركه في لونه الصفر والتفضيل للذهب

“Tıpkı tunça kıyasla saf altın gibi,

Ortak olsa da renkleri (barizdir) altının değeri” beytinin ilk mısrasında geçen “altın” kelimesinin ifadenin akışı içerisinde beytin bütününe hâkim olan mana ile bağlantılı olarak aynıyla geleceğinin hissedilmesi bu sanat için güzel bir örnek oluşturmuştur.

45) el-Hillî, Safiyuddîn Abdulaziz b. Serâyâ b. Ali es-Sinbisî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye fî ‘Ulûmi’l-Belâgati ve Mehâsini’l-Bedî’*, (Thk. Nesib Neşâvî), Beyrut, Dâru Sâdir, 1992, s. 74.

46) et-Teftâzânî, Sa’duddîn Mes’ûd b. ‘Ömer, *Kitâbu’l-Mutavvel (Şerhu’l-Telhis)*, İstanbul, Matba’a-ı Âmire, 1309, s. 422.

47) el-‘Askerî, *age*, s. 361.

48) İbn Munkiz, Usâma b. Murşid b. Ali, *el-Bedî’ fî’l-Bedî’ fî Nakdi’s-Şi’r*, (Thk. Ali Mihenna), Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1987, s. 136.

49) Bu sanatın beyitler üzerinden isimlendirmesi es-Sa‘leb (ö. 291/904) tarafından *el-ebÿâtu’l-muhaccele* kelimesiyle İbn Vekî‘ (ö. 393/1003) tarafından da *mutmî‘* kelimesiyle karşılanmıştır. Hepsinin üzerinde durduğu ortak nokta beytin başı ve sonu arasındaki güzel uyumun sonu gelmeden hissedilebilir olmasıdır. Dayf, Şevkî, *el-Belâgatu Tetavvurun ve Târihun*, Kahire, Dâru’l-Me‘ârif, 1995, s. 149; Matlûb, *age*, s. 58, 59; Durmuş, İsmail, “İrsâd”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXII, 447.

50) İbnu’n-Nâzım, Ebû ‘Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik, *el-Misbâh fî’l-Me‘ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî’* (Thk. Husnî ‘Abdu’l-Celîl Yusuf) Kahire, Mektebetu’l-‘Âdâb, 1989, s. 200.

3.1.9. Aks (Karşıtlık)

İki kısımdan oluşan ve birinci kısmın ifadesinin ikinci kısım ile anlam bakımından zıt olması durumunda gerçekleşen sanattır.⁵¹

ومنزلة السفیه من الفقیهه كمنزلة الفقیهه من السفیه

“Rezil herifin hali(daha net belli olur) fakihin durumundan,

Fakihin (değeri de daha net belli olur) rezil herifin durumundan.”

3.2. Anlamsal Bedî‘ Sanatları:

3.2.1. Tevcîh, İham

Tevcîh, cümle içinde biri övgü diğeri yergi olan muhtemel iki anlamı haiz bir kelimenin kullanılmasıdır.⁵² el-Kazvîni (ö.739/1338) ve şârihlerinin de takip ettiği es-Sekkâkî'nin “iki farklı yönü olan bir söz söylemek”⁵³ şeklindeki tarifine uygun olarak, İbn Ebi'l-İsba' (ö.654/1256) ve İbn Hicce (ö.837/1434) böyle bir sanat için ibhâm ismini kullanmışlardır.⁵⁴ İham sanatında olduğu gibi “ifadede ikinci bir anlama da uygun bir lafzın yer alması” şeklinde özetlenebilecek tanım böyle bir sanat için daha çok kabul görmüştür.⁵⁵ Bu kelimelerle yakın anlamda veya birbirinin yerine kullanılan tevhîm kelimesi ise “söz içinde bir kelimenin başka bir kelime zannedilebilecek şekilde getirilmesi”⁵⁶ olarak tanımlanmış ve aynı örnekler bu sanatlar için ortak olarak zikredilmiştir. İmam Şâfî ismi ne olursa olsun bu sanatı şu beyitte çok güzel bir şekilde örneklendirmiştir.

تنكرت البلاد ومن عليها كأن أناسها ليسوا بناسي

“Yabancılaştı ülkeler bana ve üzerindikiler.

Sanki insanları, benim (tanıdığım) insanlar değiller.” Buradaki son kelimeyle anlam, aslında “sanki o insanlar beni unutacak değiller gibiydi” şeklinde bir yoruma da açık hale getirilerek sanatsal bir yapı kazandırılmıştır.⁵⁷

51) et-Tîbî, Şerafuddîn Huseyn b. Muhammed, *Kitâbu'l-Tibyân fî 'ilmil-Me'ânî ve'l-Bedî' ve'l-Beyân*, (Thk. Hâdî 'Atıyye Matar el-Hilâlî) Beyrut, 'Âlemu'l-Kutub, 1987, s. 494; Fadl Abbas Hasan, age, s. 296.

52) es-Sekkâkî, age, s. 427; İbn Ebi'l-İsba' el-Misri, *Bedî'u'l-Kur'ân*, (thk. Hıfî Muhammed Şeref) Ficâle, Mektebetu Nehdati Mısır, 1957, s. 102; el-Kazvîni, Celâleddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân, *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, (Nşr. Muhammed 'Abdu'l-Mun'im Hafâcî) Beyrut, Daru'l-Cil, trs.,VI, 81; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 419.

53) es-Sekkâkî, age, s. 427.

54) İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, s. 306; a.mlf., *Tahrîru'l-Tahbîr*, s. 596; İbn Hicce, Takıyyuddîn Ebû Bekr Muhammed b. 'Ali el-Hamevî, *Hızânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Erab*, (Thk. Muhammed Nâcî b. Ömer), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008, I, 168.

55) el-Hillî, age, s. 122; Matlûb, age, s. 443.

56) İbn Munkiz, age, s. 86; İbn Hicce, age, II, 788.

57) el-Mistâvî, a.g.e., s. 69.

3.2.2. İ'tirâz:

“Devam eden konu ile ilgili muhatabın zihninde oluşabilecek bir soruya cevap verme veya söz sahibinin ihtiyaç duyduğu bir açıklamayı parantez arası olarak vermesi” şeklinde tanımlanabilecek olan bu üslup İmam Şâfî tarafından da kullanılmıştır.

تستر بالسخاء فكل عيب يغطيه - كما قيل - السخاء

“Cömertlik (elbisesini) örtün. -Denildiği üzere- cömertlik her kusuru örter.”

3.2.3. Leff-u Neşr

Leff-u neşr, ayrı ayrı veya bir ortak noktadan dolayı birlikte zikredilen iki veya daha fazla unsurun muhatabın ilgi kurabileceğine güvenilerek ifadenin devamında her biriyle ilgili açıklayıcı öğelerin getirilmesidir.”⁵⁸ Lef adı verilen ilk bölümde birden fazla unsur veya bu unsurlara ait ortak bir öge bulunur. Neşr adı verilen ikinci bölümde ise ilk bölümdeki unsurların açıklayıcısı olan ilgileri zikredilir.

Leff-uNeşr ikiye ayrılır:

İcmâlî Leff-u neşr: Lef ya da neşr bölümündeki unsurların birden çok ögeyi kapsayan bir tek lafız olarak zikredildiği leff-u neşr'dir.⁵⁹

الدهر يومان: ذا أمن وذا خطر والعيش عيشان: ذا صفو وذا كدر

“Ya güvenli ya tehlikeli iki gündür zaman

İki çeşittir hayat, ya saf ya da toz duman.”

Bu beyitte iki yerde lef bölümleri *الدهر يومان* ve *العيش عيشان* şeklinde mücmel olarak verilmiş sonra neşr bölümünde açıklanmıştır.

Tafsîlî leff-u neşr:⁶⁰ Lef bölümündeki unsurların ayrı ayrı zikredildiği leff-u neşr'dir.

ولم أحذر الدهر الحثوون فإتما فُصَّارَاهُ أن يرمى بي الموت والفقرا

فأعددت للموت الإلة وَعَفَّوَهُ وأعددت للفقرا التجلد والصبرا

58) es-Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 425; el-Kazvînî, *el-İzâh*, VI, 42; es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl 'Abdurrahmân b. el-Ke-mâl Ebû Bekr Celâleddîn, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Suudî Arabistan, (thk. Merkezu'd-Dîrâsâti'l-Kur'âniyye, 1426, V, 1769; el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'âni ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, Beyrut, Dâru lhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, tsz., s. 376; el-Merâgî, Ahmet Mustafa, *'Ulûmu'l-Belâğa el-Beyân ve'l-Me'âni ve'l-Bedi'*, Kahire, Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, 2000, s. 390; Matlûb, *a.g.e.*, s. 525.

59) el-Kazvînî, *el-İzâh*, VI, 42; et-Tîbî, *age*, s. 399; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Muhtasar*, II, 154; a.mlf., *el-Mutavvel*, s. 426; es-Suyûtî, *el-İtkân*, V, 1769; el-Hâşimî, *age*, s. 376; el-Merâgî, *age*, s. 390; Matlûb, *age*, s. 525; Besyûnî, Abdulfettah Besyûnî, *'İlmu'l-Bedi'*, Kahire, 1987, s. 84.

60) el-Kazvînî, *el-İzâh*, VI, 42; et-Tîbî, *age*, s. 399; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Muhtasar*, II, 154; a.mlf., *el-Mutavvel*, s. 426; es-Suyûtî, *el-İtkân*, V, 1769; el-Hâşimî, *age*, s. 376; el-Merâgî, *age*, s. 390; Matlûb, *age*, s. 525; Besyûnî, *age*, s. 84.

“Sakınmam hain felekten,
Yapabileceği dūcâr etmek beni ölüme ve fakirliğe.
Ölüme zaten hazırım,
Güvenerek Allah’a ve affına;
Fakirliğe de hazırlandım,
Metanetle ve sabırla.”⁶¹

Tafsîlileff-u neşr de kendi içinde ikiye ayrılmıştır.

Düzenli olan leff-u neşr: Neşr bölümünde yer alan öğelerin lef bölümünde yer alan unsurlarının sırasına göre olmasıdır.

ثلاث هن مهلكة الأنام وداعية الصحيح إلى السقام
دوام مُدامة ودوام وطء وإدخال الطعام على الطعام

“Üç şey var helak eder varlığı, sürükler hastalığa sağlam olanı,
İçki bağımlısı ve sürekli cima edenle yemek üstüne yemek dolduranı.”

3.2.4. İltifat

Bir ifadede beklenmedik şekilde şahıs, zaman ve üslup bakımından değişiklikler yapmaktır.⁶² Cümlenin yönünü birden bire değiştirerek üslup farklılığı meydana getirmeyi amaçlayan bu üslubu İmam Şâfî’ şiiirlerinde çok ustaca kullanmıştır.

إذا ما كنت ذا قلب قنوع فأنت ومالك الدنيا سواء
فلا أرض تقيه ولا سماء ومن نزلت بساحته المنايا

“Birsin dünyaya hükümrân olanla,
Kanaatkâr bir gönle sahip olduğunda.
Kimin kapısına ecel dayanmışsa,

Onu arzda koruyamaz sema da” beyitlerinde muhatap sîgadan gâib sîgaya bir iltifat vardır. Zira kanaatkârlığın muhatabında bulunması gereken bir özellik olduğunun mesajını ona hitap ederek veren İmam Şâfî, istisnası olmadan her insanı yakalayacak olan ölüm için gâip sîgaya geçiş yapmıştır.

61) Behcetî, *age*, s. 62.

62) Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Musa el-Huseynî, *Kitâbu'l-Kulliyât*, (Thk. 'Adnân Dervîş, Muhammed el-Mısri) Beyrut, Muessetu'r-Risale, 1993, s. 170; Durmuş, İsmail, “İltifat”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXII, 152.

3.2.5. el-Mezhebu'l-Kelâmî

Bir sözü tüm felsefî görüşlere karşı ispatlamak üzere filozof ve kelamcılarının metotlarıyla delillendirmektir. Felsefî, mantıkî ve kelâmî metotlar kullanarak veya doğru önermelerle doğru sonuca ulaşmak suretiyle muhatap ikna edilmeye çalışılır.⁶³

لو نيل بالحرص مطلوب لما منع الكليم موسى وكان الحظ للجبل

“Şayet arzulara hırsla ulaşılsaydı,

Musa Kelîmullah reddedilmez, şans dağın olmazdı.”⁶⁴

Bu beyitte kullanılan akıl yürütme formu şu şekildedir:

- Eğer hırs, arzulara ulaşmakta yeterli olsaydı Musa (as) reddedilmezdi.

- Musa Kelimullah'ın talebi Allah tarafından reddedilmiştir.

- O halde hırs arzulara ulaşmakta yeterli değildir.

İmam Şâfî'nin akıl yürütme tekniklerini kullanmaya sevk eden ve bir mantık temelini oturan bu form,el-mezhebu'l-ke-lâmî sanatı için güzel bir örnek oluşturmuştur.

3.2.6. Telmîh

İbarede bahsi geçmeyen bir kıssaya, fıkraya, atasözüne, meşhur bir şüire veya bir söze işaret etmektir.

لو أن لقمان الحكيم الذي سارت به الركبان بالفضل
بلي بفقر وعيال لما فرق بين التبن والبقل

“Lokman Hekim insanlar içinde meşhur faziletiyle,

İmtihan edilseydi fakirlikle ve ailesiyle,

Ayırt edemezdi baklayı incirle” beyitlerinde fakirlik ve aile ile imtilhanın zorluğuna işaret edilmek üzere Lokman hekime telmihte bulunulmuştur.⁶⁵

3.2.7. İrsâlu'l-Mesel

Yazılı ve sözlü anlatımlarda kendisiyle güzel temsiller yapılan vecize veya atasözü gibi hikmet içerikli ifadeler kullanmaktır.⁶⁶

ما أنا عادم الجواب ولكن ما من الأسد أن تجيب الكلاب

63) el-'Askerî, *age*, s. 390; İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, s. 38; el-Kazvîni, *el-İzâh*, VI, 65; et-Tef-tâzânî, *Şerhu'l-Muhtasar*, II, 170; el-Hâşimî, *age*, s. 370; el-Merâgî, *age*, s. 399.

64) Behcetî, *age*, s. 90.

65) Behcetî, *age*, s. 91.

66) Matlub, s. 56; Akkâvî, İn'âm Fevvâl, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fî Ulûmi'l-Belâga*, Beyrut, 1992, s. 59.

“Ben cevapsız (kalmış) değilim (alçaklara) karşı,
Hiçbir aslan cevap vermez köpeklere karşı.”

Bu beyitte kullanılan “aslanlar köpeklere cevap vermez” ifadesi irsâlu'l-mesel sanatı için güzel bir örnek teşkil etmektedir.

3.2.8. Mübâлага

Mübâлага, “bir durumu olumluveya olumsuz nitelemede aşırılığa kaçmak” demektir.⁶⁷ Üç ayrılmıştır:

1- Teblîğ

Mübâlagada iddia edilen vasfın aklen ve âdeten mümkün olması yani aklın algılayabileceği sınırlar içerisinde olması demektir.

إذا ما كنت ذا قلب فنوع فأنت ومالك الدنيا سواء

“Birsin dünyaya hükümrân olanla,

Kanaatkâr bir gönle sahip olduğunda” beyti buna örnek olarak gösterilebilir. Zira yapılan mübâлага imkân dâhilindedir.

2- İğrâk

Mübâlagada iddia edilen vasfın aklen mümkün, âdeten mümkün olmamasıdır. İfade sahibi bu üslubu hiç gerçekleştirmemiş fakat gerçekleştirebilmesi imkân dâhilinde olan kollarında kullanır.

وأشجع في الوغى من كل ليث وآل مهلب وبني يزيد

“Savaşta daha cesur olurum her bir aslandan,

Mühellib sülalesinden ve Yezid oğullarından.”

3-Gulüv

İddia edilen vasfın hem aklen hem de âdeten mümkün olmamasıdır.⁶⁸ Olması imkânsız olan veya olma ihtimalini aklın kabul etmediği ifadelerde kullanılan mübâлага türüdür.

ولولا خشية الرحمن ربي حشرت الناس كلهم عبيدي

“Rabbim olan Rahmandan korkmasaydım,

Tüm insanları kölem olarak toplardım.”⁶⁹

67) Mübâлага sanatı ve çeşitleri ile ilgili olarak bkz. el-‘Askerî, *age*, s. 331; İbn Munkiz, *age*, s. 155; el-Kazvîni, *el-İzâh*, VI, 60; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Muhtasar*, II, 166; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 434; İbn Hicce, *age*, I, 463; es-Suyûtî, *el-İtkân*, V, 1773; Cevdet Paşa, Ahmed, *Belâgat-ı ‘Osmâniyye*, hzr. Turgut Karabey, Mehmet Atalay, Ankara, Akçağ Yay., 2000, s. 109; el-Hâşimî, *age*, s. 380; el-Merâğî, *age*, s. 396; Matlûb, *age*, s. 583; Besyûnî, *age*, s. 70.

68) Guluvv ile ilgili farklı tarifler için bkz. Kudâme b. Ca'fer, Ebu'l-Ferac el-Bagdâdî, *Nakdu's-Şi'r*, (Thk. Muhammed 'Abdu'l-Mun'im Hafâcî) Kahire, el-Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turâs, 2006, s. 173; İbnü'r-Reşîk, *age*, s. 661; el-‘Askerî, *age*, s. 330.

69) Behcetî, *age*, s. 59.

3.2.9. el-Kavlu bi'l-Mûcib

el-Kavlu bi'l-mûcib “söz sahibinin muhatabın ifadesine aynı kelimeleri kullanarak tersi bir mana ile karşılık vermesi” demektir.⁷⁰

تَادَّ مِنْبِيَا لَزَيْتِنَا تَمْبَارِكُ وَقَدْ أَحْرَقَ الْأَكْبَادَ هَذَا الْمُبَارِكُ⁷¹

“(Annem) beni zeytinyağıyla besledi ve dedi ki: Mübarek,
Hâlbuki yaktı ciğerlerimi dediği bu mübarek.”

3.2.10. el-Uslûbu'l-Hakîm

“Muhataba onu şaşırtacak şekilde, konu ile direk ilgisi olmayan bir karşılık vermek” anlamına gelmektedir.⁷²

Bazı insanlar gelirler ve İmam Ahmed b.Hanbel’in kendisini ziyaret etmesine farklı bir anlam yüklemeye çalışarak İmam Şâfî’yi yoklarlar. O ise onların fesatça tavırlarının farkında olduğuna işaret ederek konunun asıl bakılması gereken yönüne dikkat çeker:

قالوا يزورك أحمد وتزوره قلت الفضائل لا تفارق منزله
إن زارني فبفضله أو زرته فلفضله فالفضل في الحالين له⁷³

“Dediler ki İmam Ahmed’in seni ziyareti?

Dedim ki faziletinin yoktur evi.

Benim onu, onun beni, faziletindedir ziyareti,

Her durumda onundur ziyaretin fazileti.”

3.2.11. Tecâhülü'l-‘Ârif

“Bilinenin bir nükte sebebiyle başka bir şekilde sunulması” demektir.⁷⁴ Bilen birinin bilmiyormuş gibi gözükmesindeki nüktenin ne olabileceği ile ilgili belâgat kitaplarında kırktan fazla madde zikredilmiştir.⁷⁵ Örneğin İmam Şâfî,

أَتَهْرَأُ بِالِدَعَاءِ وَتَزِدْرِيهِ وَمَا تَدْرِي بِمَا صَنَعَ الْقَضَاءِ

70) İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, s. 314, 315.

71) Behcetî, *age*, 85.

72) Sekkâkî, *age*, s. 327; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Muhtasar*, I, 121; el-Hâşimî, *age*, s. 388.

73) Behcetî, *age*, s. 87.

74) İbnu'l-Mu'tez, *age*, s. 157; el-'Askerî, *age*, s. 362; İbn Munkiz, *age*, s. 141; es-Sekkâkî, *age*, s. 424; İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, s. 51; a.mlf., *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 135; el-Kazvîni, *el-İzâh*, VI, 84; et-Tîbî, *age*, s. 294; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 444; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Muhtasar*, II, 186; el-Hâşimî, *age*, 392; el-Merâgî, *age*, s. 408; Matlûb, *age*, s. 257; Besyûnî, *age*, s. 100.

75) er-Râzî, Ebû 'Abdillâh Fahrüddîn b. Dîyâuddîn Ömer b. el-Huseyn Muhammed Fahrüddîn, *Nihâyetu'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İcâz*, (Thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu) Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2004, s. 176; el-Kazvîni, *el-İzâh*, VI, 85; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Muhtasar*, II, 187; İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, s. 51; et-Tîbî, *age*, s. 294; Matlûb, *age*, s. 112, 116; Besyûnî, *age*, s. 101.

“Alay eder küçük mü görürsün duayı,

Ne bilirsin sen kaderin yazdığını” beytindeki istifham, aslında duanın gücünü inkâr eden kişiye bir توبيخ “yasaklama” ve bu durumunu taşıyamakta-
dır.

أما ترى البحر تعلق فوقه جيف وتستقر بأقصى قاعه الدرر

“Görmez misin denizi, üstüne çıkar cesetler,
Hâlbuki mekân tutar en dibinde inciler.”

Bu beyitte de aslında soru sorma amacı taşımayan İmam Şâfî hakikatin derin çalışma-
lar gerektirebileceği konusundaki düşüncesini تقرير “onaylatmak” istemektedir.

3.2.12. Taksîm:

Söz sahibinin bir meseleyi konu edinmesi ve kısımlara ayırdığı konuyu hiçbir şey atlamadan eksiksiz, tekrarsız ve tedahülsüz olarak zikretmesidir.⁷⁶

والناس يجمعهم شمل وبينهم في العقل فرق وفي الآداب والحسب

“Farklı olsa da insanlar akıl, terbiye ve değerde,
Bir araya gelirler birlik ve beraberlikte.”

Bu beyitte insanları farklı kılan unsurlar taksim edilerek ifade edilmiştir.

3.2.13. İstitrad-Hüsnü'l-hurûc-Tehallus

İstitrad konu devam ederken beklenmedik bir zamanda ve önceden tasarlanmadan bir münasebet sebebiyle tekrar eski konuya dönmek üzere konu dışına çıkılmasıdır.⁷⁷ Hüsnü'l-hurûc ve tehallus sanatlarında ise bir konudan diğer konuya yumuşak bir geçiş söz konusudur. Önceki konuya dönülmesiyle birlikte istitrad gerçekleşmiş olur.

وأنطق الدرهم بعد عي أناسا بعد ما كانوا سكوتا
فَمَا عَطَفُوا عَلَى أَحَدٍ بِقَضَلٍ وَلَا عَزَفُوا لِمَكْرَمَةٍ ثُبُوتًا
كَذَاكَ الْمَالِ يَنْطِقُ كُلُّ عِي وَ يَتْرِكُ كُلُّ ذِي حَسَبٍ صَمُوتًا

76) Kudâme, *age*, s. 120; el-'Askerî, *age*, s. 308; İbn Munkiz, *age*, s. 98; er-Râzî, *age*, s. 178; İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, s. 65; es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl 'Abdurrahmân b. el-Kemâl Ebû Bekr Celâled-dîn, *Şerhu 'Ukûdi'l-Cumân fi'l-Me'âni ve'l-Beyân*, (Thk. İbrahim Muhammed el-Hamdânî, Emin Lokman el-Habbâr), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011, s. 273; Matlûb, *age*, s. 406; Durmuş, İsmail, “Taksim”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXXIX, 475.

77) el-'Askerî, *age*, s. 364; İbn Munkiz, *age*, s. 116; el-Kazvîni, *el-İzâh*, VI, 30; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 130; a.m.l.f., *Bedî'u'l-Kur'ân*, s. 49; İbn Hicce, *age*, I, 95; es-Suyûtî, *Şerhu 'Ukûdi'l-Cumân*, s. 307; el-'Alevî, Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim, *Kitâbu't-Tirâz el-Mutedamminu li Esrâri'l-Belâgati ve 'Ulûmi Hakaiki'l-İ'câz*, (Thk. Muhammed Abdusselam Şahin), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995, s. 404; et-Tîbî, *age*, s. 387; Matlûb, *age*, s. 81; Besyûni, *age*, s. 122; Durmuş, İsmail, “İstitrat”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXIII, 401.

“Kelamdan aciz kalıp sustuktan sonra bile,
 Konuşturur dirhem insanları.
 Ne şefkat gösterirler birine iyilikle,
 Ne de bilirlir dik durmayı asilce.
 İşte budur para, konuşturur her çaresizi,
 Ve susturup bırakır her asilzadeyi.”

Bu beyitlerden ilkinde paranın gücünden, mal ve mülkün verdiği güçle insanların ah-kâm kesmesinden bahsedilmiş, o tür insanlardan söz açılmışken, ikinci beyitte de onların vasıflarına hurûc edilmiştir. Fakat üçüncü beyitle asıl konuya tekrar istitrad vardır.

3.2.14. Hüsni't-Ta'fil

İfadeyi süslemek maksadıyla bir hususu hayali bir sebebe dayandırarak hakiki sebebi-ne aykırı bir şekilde nitelendirmektir.⁷⁸

والأسد لولا فراق الغاب ما افترتست والسهم لولا فراق القوس لم يصب

“Avlanamazdı aslanlar, yerlerini bırakıp çıkmasalar ava
 Hedefini bulmaz ki ok,yayın ayrılığına katlanmasa.”

Bu beyitlerde aslanların av arayışıyla bölgelerini terk etmesi, yaydan ayrılmasına ya-pılan zımnî bir teşbihle okun yayın ayrılığına katlanmasına benzetilmiş ve aslan ile ok metaforu üzerinden avlanma ve hedefine ulaşma temaları iki güzel sebebe bağlanarak ayrılık hasretiyle aralarında sebep sonuç ilişkisi kurulmuştur.

3.2.15. İstidrak

Bir ifade içerisindeki eksikliği, hatayı veya yanlış anlaşılma ihtimalini, bir nükte içe-risinde istidrak edatı veya bir başka edatla ortadan kaldırmaktır.⁷⁹

وما أنا راض من زماني بما ترى ولكنني راض بما حكم الدهر

“Gördüğün gibi memnun değilim zamanımdan,

Fakat, memnunum zamanın (sahibinin) hükmünden.” Bu beyitte İmam Şafiî muradif kelimeler üzerinden yaptığı nükte ile istidrak edatı olan لکن'i kullanarak muhatabının dikkatini çekmeyi başarmış ve onu düşünmeye sevk etmiştir.

78) et-Tahânevî, Muhammed b. Ali b. Ali, *Keşşâfu İstilâhati'l-Funûn*, (Thk. Ahmed Hasan Besec), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, I, 531; Bolelli, *age*, s. 392.

79) en-Nuveyrî, Şehâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb, *Nihâyetu'l-Erab fî Funûni'l-Edeb*, Kahire, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1929, VII, 151; Durmuş, İsmail, “İstidrâk”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXIII, 330.

3.2. 16. İftinân

Kısa bir ifade içerisinde farklı konuların veya türlerin uyum içinde bir araya getirilmesidir.⁸⁰

Harun Reşit oğullarını kendisinden sonra hilafet için işaret edince halk onlara nasıl hitap edeceğini bilemedi.⁸¹ Zira Halifeye hitap ettikleri gibi hitap ederlerse bu Harun Reşit'in ölümünü istemek olacaktı. Bağdat'a o günlerde gelmiş olan İmam Şafî ise halifenin huzuruna girerek şu beyti okudu:

لا قصرأ عنها ولا بلغتهما حتى يطول على يدك طوالها

“Kısa olmasın hilafetin, senin elinde uzun müddet kalmadıkça o ikisine de ulaşmasın.”

Bu beyitte aslında İmam Şafî hem halifeye ömrün uzun olsun demekte ve hilafetinden memnun olduklarını ifade ederek onu övmekte, hem de oğullarının yerine geçecek olmasından ve aldığı karardan dolayı onu tebrik etmektedir.

Sonuç

İmam Şafî'nin şiirlerini belâgat ilminin üç temel disiplini olan beyân, meânî ve bedî açısından incelediğimiz bu makale, onun toplumsal içerikli mesajların içerisine büyük bir ustalıkla yerleştirdiği sanatların, hem okuyucuya lezzet veren bir mahiyet arz ettiğini, hem de geniş yelpazesi ile dile ve edebiyata vukûfiyet gerektiren yapıda olduğunu göstermektedir. Anlaşılır bir dil, yalın bir ifade ve Arap dilini bilen herkese hitap edecek bir sadeliğe sahip olan şiirleri ile sanatını toplum için yaparken toplumdan uzaklaşmadan hatta toplumsal meselelere ürettiği çözümleri şiirlerine yansıtan İmam Şafî, bu yönüyle Arapların “doğrudan en uzak şiir en iyi şiirdir” algısının yanlışlığını da ortaya koymaktadır. Bir makale çerçevesinde birer tane örnekle yetindiğimiz, divanında yüzlercesi var olan sanatlara ilaveten zühd, akaid ve fıkıh gibi konuları açıkladığı beyitlerde dahi bu sanatsal yapıdan uzaklaşmamış olması İmam Şafî'nin edebi gücünü, zekâsını, belâgat yetkinliğini ve zorlama olmaksızın çok rahat bir anlatımla serdettiği ifadelerin ondaki melekenin bir tezahürü olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Kaynakça

- Akkâvî, İn'âm Fevâil, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî Ulûmi'l-Belâga*, Beyrut, 1992.
Alevan, Numan Şaban, *Kırâetun Belâgeyyetun fî Dîvâni'l-İmâm eş-Şâfî*, Mecelletu'l-Câmîati'l-İslâmiyye, 2011, XIX, Sayı, 2.
el-'Alevî, Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim, *Kitâbu't-Tırâz el-Mutedamminu li Esrâri'l-Belâgati ve 'Ulûmi Hakaiki'l-İ'câz*, (Thk. Muhammed Abdusselam Şahin), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995.

80) es-Subkî, Behâuddîn Ebû Hâmid Ahmed b. Ali b. Abdi'l-Kâfî *'Arusu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîş'l-Miftâh*, (Thk. Halil İbrahim Halil) Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001, II, 413; Durmuş, İsmail, “İftinân”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXI, 521.

81) Behcetî, *age*, s. 32.

- el-Askalânî, İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Haydarabad-1326.
- el-'Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdillâh b. Sehl, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*, Beyrut, el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2006.
- 'Atîk, Abdulazîz, *'İlmu'l-Me'ânî*, Beyrut, Daru'n-Nehzati'l-'Arabiyye, 1985.
- el-Bagdâdî, Ebu'l-Ferac Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, Kostantiniyye, Matbaatu'l-Cevâib, 1302.
- Behcetî, Mucâhid Mustafa, *Dîvanu's-Şâfiî*, Dâru'l-Kalem, Şam, 1999.
- Besyûnî, Abdulfettah Besyûnî, *'İmu'l-Bedî'*, Kahire, 1987.
- el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn, *Menâkıbu's-Şâfiî*, (Thk. Ahmed Sakar), Mısır, Dâru't-Turâs, 1970.
- Bolelli, Nusreddin, *Belâgat (Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri) Arap Edebiyatı*, İstanbul, İfav Yay., 2006.
- Cevdet Paşa, Ahmed, *Belâgat-ı 'Osmâniyye*, Hrz. Turgut Karabey, Mehmet Atalay, Ankara, Akçağ yay., 2000.
- el-Curcânî, Abdu'l-Kâhir, *Esrâru'l-Belâga fî 'İlmi'l-Beyân*, (Thk. Muhammed el-İsken-derânî, M. Mes'ûd) Beyrût, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2005.
- Dayf, Şevkî, *el-Belâgatu Tetavvurun ve Târîhun*, Kahire, Dâru'l-Me'ârif, 1995.
- Durmuş, İsmail, "İftinân", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXI.
- Durmuş, İsmail, "İltifat", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXII.
- Durmuş, İsmail, "İrsâd", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXII.
- Durmuş, İsmail, "İstidrâk", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXIII.
- Durmuş, İsmail, "İstitrat", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXIII.
- Durmuş, İsmail, "Meânî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXVIII.
- Durmuş, İsmail, "Reddü'l-acüz ale's-sadr", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XL.
- Durmuş, İsmail, "Taksim", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXXIX.
- Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Musa el-Huseynî, *Kitâbu'l-Kulliyât*, (Thk. 'Adnân Dervîş, Muhammed el-Mısri) Beyrut, Muessetu'r-Risale, 1993.
- Ebu'l-Fidâ, İmâduddîn İsmail b. Ali b. Mahmud, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beyser*, Kahire, el-Matbaatu'l-Huseyniyye, trs.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshak el-İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakatu'l-Asfiya*, Beyrut-1967.
- Fazl Hasan Abbas, *el-Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ, 'İlmu'l-Beyân ve'l-Bedî'*, Amman, Dâru'l-Furkân, 2007.
- Hacımuftüoğlu, Nasrullah, "Beyân", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, VI.
- Hacımuftüoğlu, Nasrullah, "Bedî'", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, V.

- el-Halebî, Necmuddîn Ahmed b. İsmail, *Cevheru'l-Kenz*, (Thk. Muhammed Zeglûl Selâm), İskenderiye, Munşeeu'l-Me'ârif, trs.
- el-Hamevî, Yakut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, (Thk. İhsan Abbas), Beyrut, Dar'ul-Garbi'l-İslâmî, 1993.
- el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâga fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, trs.
- el-Hillî, Safiyyuddîn Abdulaziz b. Serâyâ b. Ali es-Sinbisî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'tyye fi 'Ulûmi'l-Belâgati ve Mehâsini'l-Bedî'*, (thk. Nesîb Neşâvî), Beyrut, Dâru Sâdır, 1992.
- el-Hulâyile Muhammed Halil, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, Ürdün, 'Âlemu'l-Kutubi'l-Hadîs, 2006.
- İbn Ebi'l-İsba' el-Mısrî, *Tahrîru't-Tahbîr*, (thk. Hıfînî Muhammed Şeref) Kahire, Dâru't-Te'âvun, 1995.
- _____, *Bedî'u'l-Kur'ân*, (Thk. Hıfînî Muhammed Şeref) Ficâle, Mektebetu Nehdati Mısır, 1957.
- İbn Hıccce, Takıyyuddîn Ebû Bekr Muhammed b. 'Ali el-Hamevî, *Hızânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Erab*, (Thk. Muhammed Nâci b. Ömer), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008.
- İbn Kâdî Şuhbe, Ebu's-Sıdk, Takıyyuddîn Ebu Bekr b. Ahmed, *Tabakâtu'n-Nuhât ve'l-Lugaviyyîn*, (Thk. Muhsin Gıyâz), Irak, 1974.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Mısır, 1358.
- İbn Munkiz, Usâma b. Murşid b. Ali, *el-Bedî' fi'l-Bedî' fi Nakdi's-Şi'r*, (thk. Ali Mihenna), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.
- İbnu'n-Nâzım, Ebû 'Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik, *el-Misbâh fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'* (thk. Husnî 'Abdu'l-Celîl Yusuf) Kahire, Mektebetu'l-Âdâb, 1989.
- İbnu'r-Reşik, Ebû Ali el-Hasan el-Kayravânî el Ezdî, *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbihî ve Nakdih*, (Thk. Muhammed 'Abdu'l-Mun'im Hafâcî) Beyrut, 1980.
- el-Kazvînî, Celâleddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân, *el-Îzâh fi 'Ulûmi'l-Belâga*, (Nşr. Muhammed 'Abdu'l-Mun'im Hafâcî) Beyrut, Daru'l-Cîl, tsz.
- Kudâme b. Ca'fer, Ebu'l-Ferac el-Bagdâdî, *Nakdu's-Şi'r*, (Thk. Muhammed 'Abdu'l-Mun'im Hafâcî) Kahire, el-Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turâs, 2006.
- Matlûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Belâğiyyeti ve Tetavvuruha*, Beyrut, Mektebutu Lubnân, 1996.
- el-Merâgî, Ahmet Mustafa, *'Ulûmu'l-Belâga e'l-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî'*, Kahire, Dâru'l-Âfâki'l-'Arabîyye, 2000.
- el-Medenî, Ali Sadruddîn Ma'sûm *Envâru'r-Rabî' fi Envâ'i'l-Bedî'*, (Thk. Şakir Hâdî Şukr) Necef, Matba'atu'n-Nu'mân, 1969.

- el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, *el-Belâgatü'l-'Arabîyyetu Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, Şam, Dâru'l-Kalem, Beyrut, ed-Dâru's-Şâmiyye, 1996.
- el-Mistâvî, Abdurrahman, *Dîvânü'l-İmâmi's-Şâfiî*, Beyrut, Dâru'l-Meârif, 2005.
- Nahle, Mahmud Ahmed, *İlmu'l-Me'ânî*, Beyrut, Dâru'l-'Ulumi'l-'Arabîyye, 1990.
- en-Nemrî, İbn Abdilber, *el-İntikâ fî Fedâilî's-Selâse*, Mısır, Mektebetu Kuds, 1350.
- en-Nuveyrî, Şehâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb, *Nihâyetü'l-Ereb fî Funûnî'l-Edeb*, Kahire, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1929.
- Öznurhan, Hâlim, "Tasrî'", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XL.
- er-Râzî, Ebû 'Abdillâh Fahrüddîn b. Diyâuddîn Ömer b. el-Huseyn Muhammed Fahrüddîn, *Nihâyetü'l-Îcâz fî Dirâyeti'l-Î'câz*, (Thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu) Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2004.
- es-Safedî, Salahaddin, *el-Vafi bi'l-Vefeyât*, Şam, 1953.
- es-Sekkâkî, Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-'Ulûm*, (Nşr. Naîm Zerzûr), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-Hilmiyye, 1987.
- eş-Şirbâsî, Ahmed Bişr el-Mureysî, *el-Eimmetu'l-Erbea*, Beyrut, Dâru'l-Cil, tsz.
- es-Subkî, Behâuddîn Ebû Hâmid Ahmed b. Ali b. Abdi'l-Kâfî 'Arusu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsî'l-Miftâh, (Thk. Halil İbrahim Halil) Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl 'Abdurrahmân b. el-Kemâl Ebû Bekr Celâleddîn, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Suudî Arabistan, (Thk. Merkezu'd-Dirâsâti'l-Kur'niyye, 1426.
- , *Şerhu 'Ukûdi'l-Cumân fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân*, (Thk. İbrahim Muhammed el-Hamdânî, Emin Lokman el-Habbâr), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011.
- Tabane, Bedevî Ahmed, *Mu'cemu'l-Belâgati'l-'Arabîyye*, Cidde, Dâru'l-Menâre, Riyad, Dâru'r-Rifâ'î, 1988.
- et-Teftâzânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. 'Ömer, *Şerhu'l-Muhtasar 'alâ Telhîsî'l-Miftâh li'l-Hatîb el-Kazvînî fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, Mektebetu's-Sahâbe, Gaziantep trs.
- , *Kitâbu'l-Mutavvel (Şerhu't-Telhîs)*, İstanbul, Matba'a-ı Âmire, 1309.
- et-Tahânevî, Muhammed b. Ali b. Ali, *Keşşâfu İstîlâhâti'l-Funûn*, (Thk. Ahmed Hasan Besec), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- Tevfik el-Fîl, *Dirâse fî İlmi'l-Me'ânî*, Kahire, Mektebetu'l-Âdâb, 1991.
- et-Tîbî, Şerafuddîn Huseyn b. Muhammed, *Kitâbu't-Tibyân fî 'ilmil-Me'ânî ve'l-Bedî' ve'l-Beyân*, (Thk. Hâdî 'Atrîyye Matar el-Hilâlî) Beyrut, 'Âlemu'l-Kutub, 1987.
- Za'bî, Muhammed, *Dîvanu's-Şâfi'î*, Beyrut, Dâru'l-Cil, trs.
- ez-Zehabî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn, *Tezkiratu'l-Huffâz*, Haydarabad-1955.